

УДК 330.341.1:664

Інноваційний аспект діяльності підприємств харчової промисловості України: аналітична оцінка

Мініна О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Чернігівського національного технологічного університету

Шадюра-Никипорець Н.Т.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки
Чернігівського національного технологічного університету

Інноваційний вектор розвитку харчової промисловості України сьогодні виступає об'єктивною передумовою її ефективного функціонування та забезпечення продовольчої безпеки країни. Тому особливої актуальності набувають дослідження поточного стану та існуючих тенденцій інноваційного оновлення харчових підприємств в сучасних трансформаційних умовах з урахуванням їх відсталого матеріально-технічного стану та підвищення вимог до якості, безпеки та екологічності готової продукції і технологій в умовах посилення глобалізації та інтеграції.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, технологічна інновація, продуктова інновація, інноваційна продукція, харчова промисловість.

Мініна О.В., Шадюра-Никипорець Н.Т. ИННОВАЦИОННЫЙ АСПЕКТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ: АНАЛИТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА

Инновационный вектор развития пищевой промышленности Украины сегодня выступает объективной предпосылкой ее эффективного функционирования и обеспечения продовольственной безопасности страны. Поэтому особую актуальность приобретают исследования текущего состояния и существующих тенденций инновационного обновления пищевых предприятий в современных трансформационных условиях с учетом их отсталого материально-технического состояния и повышение требований к качеству, безопасности и экологичности производимой продукции и технологий в условиях усиления глобализации и интеграции.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, технологическая инновация, продуктовая инновация, инновационная продукция, пищевая промышленность.

Minina O.V., Shadura-Nykyropets N.T. INNOVATIVE ASPECT OF FOOD ENTERPRISES OF UKRAINE: ANALYTICAL ASSESSMENT

Innovative vector of Ukraine's food industry today stands as objective conditions for its effective functioning and ensuring food security. Therefore, more actual become the research of current state and innovation of current trends in modern food business transformation conditions with regard to their backward logistic situation and increasing requirements for quality, safety and environmental technologies and finished products in terms of increasing globalization and integration.

Keywords: innovation, innovation, technological innovation, product innovation, product innovation, food industry.

Постановка проблеми. Домінуючою тенденцією сучасного світового розвитку є широке впровадження передових досягнень науки та техніко-технологічних розробок, що надає імпульс структурним зрушенням в економіці, стимулюючи виробництво нової наукомісткої високотехнологічної продукції. Тобто сьогодні сформувалася необхідність активізації інноваційної діяльності, як найбільш ефективного способу підвищення конкурентоспроможності країни, галузі або підприємства та забезпечення їх подальшого розвитку на інтенсивній основі. Обґрунтованим

підґрунтям стратегічного напрямку розвитку, в якому ключова роль відводиться інноваціям, на думку А.І. Сухорукова, Я.А. Жаліла, О.В. Собкевича [1; 2] служать безпрецедентні успіхи високорозвинених країн світу, котрі є наслідком практичного впровадження інноваційних моделей розвитку.

Не становить виключення в цьому аспекті і вітчизняна харчова промисловість, котра має вагомий інноваційний потенціал, здатний забезпечити структурну трансформацію промисловості і національної економіки та високий рівень науково-технологічного розвитку

країни в цілому. У той же час, в Україні переважаючими джерелами зростання харчових підприємств виступають переважно екстенсивні резерви, що стримує їх планомірний перехід до нової моделі розвитку. Збереження ж існуючої моделі з орієнтацією на низькотехнологічне виробництво, як відзначає група українських дослідників на чолі з А.І. Сухоруковим [2], може привести до зниження конкурентних позицій національної виробників продуктів харчування і нарощення їх технологічного відставання від розвинених країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційний розвиток харчової промисловості виступає базовою передумовою прогресивного піднесення переробної промисловості та відродження високоефективного промислового комплексу України загалом. Тому питання дослідження умов успішного сталого функціонування харчової промисловості України та її інноваційно-інвестиційного розвитку відносяться сьогодні до кола найбільш затребуваних та актуальних. Вагомий внесок у розробку теоретичних, методологічних та практичних аспектів дослідження стану, умов функціонування та проблем розвитку харчової промисловості України внесли такі науковці, як Л.В. Дейнеко [3; 4], В.М. Кирилюк [5], П.М. Купчак [4], А.М. Прощаликіна [5], Е.І. Шелудько [3]. Питанням інноваційного розвитку продовольчої сфери присвячені роботи А.С. Гальчинського [6], В.М. Геєця [6], А.Ю. Мамочки [7], О.Ю. Мірошніченка [8], А.І. Сухорукова [2].

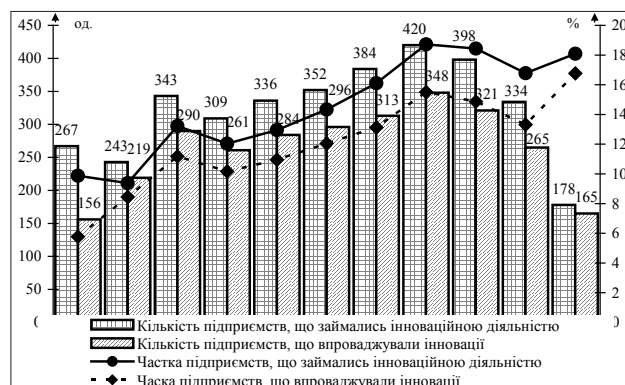
Особливої актуальності дослідження сучасного стану та існуючих тенденцій інноваційного оновлення харчової промисловості набуває в трансформаційних умовах з урахуванням відсталого матеріально-технічного стану переважної частини підприємств, підвищення вимог до якості, безпеки та екологічності готової продукції та технологій в умовах поглиблення глобалізаційних процесів.

Формулювання цілей статті. Зазначене вимагає систематичного проведення аналітичної оцінки поточного стану інноваційної активності підприємств харчової промисловості України та виявлення тенденцій її зміни, що і виступає метою даного дослідження.

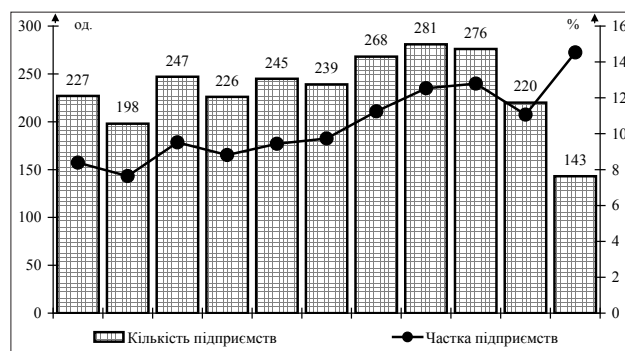
Виклад основного матеріалу. Відповідно до діючих стандартів української статистики під інновацією розуміють введення у вживання будь-якого нового або значно вдосконаленого продукту (товару, послуги) або процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу в діяльності підприємства, орга-

нізації робочих місць або зовнішніх зв'язків [9], тому дослідження інноваційної активності господарюючих суб'єктів аналізується в розрізі підприємств які: впроваджують інновації; здійснюють інноваційну діяльність (рис. 1); реалізують інноваційну продукцію (рис. 2).

Оцінка динаміки інноваційної активності харчової промисловості України вказує, що кількість підприємств, котрі впроваджували інновації та займалися інноваційною діяльністю з 2005 р. по 2012 р. характеризується усталеною тенденцією до зростання, однак три наступні роки сформували протилежний вектор розвитку. Так у 2015 р. лише 178 підприємств займалися інноваційною діяльністю, натомість у 2012 р. таких суб'єктів господарювання було 420, тобто у 2,36 разів більше. І навіть у порівнянні з 2005 р. показник зазнав суттєвого зниження (на 50%). Аналогічну динаміку виявляє і зміна кількості харчових підприємств, котрі впроваджували інновації: у 2015 р. їх кількість порівняно з 2012 р. зменшилася в 1,9 разів (з 313 до

Рис. 1. Динаміка характеристик інноваційної активності підприємств харчової промисловості України у 2005-2015 рр. [9; 10; 11; 12]

Рис. 2. Динаміка кількості підприємств харчової промисловості України, що реалізували інноваційну продукцію у 2005-2015 рр. [9-12]

165), та кількості підприємств, які реалізували інноваційну продукцію: у 2015 р. їх кількість порівняно з 2012 р. зменшилася в 1,97 рази (з 268 до 43).

Однак варто зазначити, що на фоні стрімкого скорочення кількості інноваційно-активних суб'єктів, їх питома вага у галузі за останні десять років підвищилася. У 2015 р. порівняно з 2005 р. частка підприємств, котрі займалися інноваційною діяльністю зросла на 83,3%; частка підприємств, які впроваджували інновації – на 190,6%; частка підприємств, що реалізували інноваційну продукцію – на 73,2%.

Варто звернути увагу, що наявність такої позитивної тенденції носить відносний характер, адже в цілому рівень інноваційної активності залишається низьким (не перевищує 19%) і не досягає навіть рівня початку 90-х рр. [8]. Так, у 1992-1995 рр. питома вага інноваційно-активних підприємств коливалася в межах 20-26%. Якщо порівняти з даними колишнього СРСР, то у кінці 1980-х рр. частка підприємств, котрі розробляли та впроваджували нову або удосконалювали існуючу продукцію в промисловості, становила 60-70% [8]. На сьогодні у країнах Європейського Союзу частка інноваційних підприємств становить близько 53% (від 27,1% у Болгарії до 79,3% у Німеччині) [13]. Як показали результати пілотного дослідження, проведеного Інститутом статистики ЮНЕСКО у 2011 р. частка підприємств, котрі займаються інноваціями, становила в Бразилії 75%, Ізраїлі – 74,2%, Південній Африці – 60,3%. Це вказує, що підприємства харчової промисловості України мають низький рівень інноваційної активності.

Стратегія економічного і соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 рр. розглядаючи три сценарії інноваційного оновлення промислового комплексу України, встановлює нижню межу для оптимістичного сценарію на рівні 35%. Отже, харчова промисловість України останнє десятиліття розвивається в межах песимістичного (менше 15%) і базового сценарію розвитку (від 15 до 35%) [6, с. 136], що не відповідає параметрам прогресивної моделі розвитку.

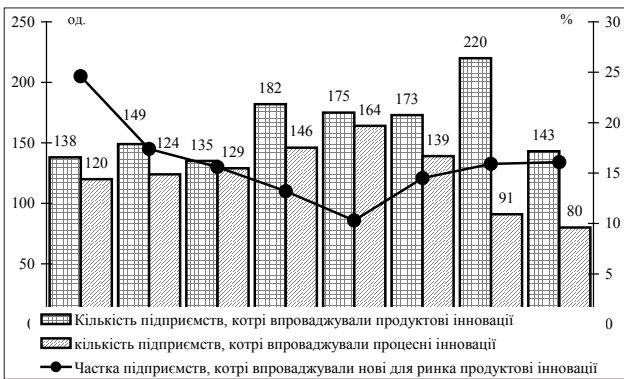
Розрізняють чотири типи інновацій: продуктові (впровадження товару або послуги, які є новими або значно поліпшеними за його властивостями або способами використання), процесні (впровадження нового або значно поліпшеного способу виробництва або доставки продукту), маркетингові (впро-

вадження нового методу продажу, просування на ринок, зміни в дизайні або упаковці продукту, відкриття нових ринків або завоювання нових позицій для продукції підприємства на ринку з метою збільшення обсягу продажів) і організаційні (впровадження нового організаційного методу в діяльності підприємства, в організації робочих місць або зовнішніх зв'язків) [9]. Інновації можуть мати також технологічний і нетехнологічний характер. До технологічних відносять продуктові і процесні інновації. Маркетингові та організаційні інновації є нетехнологічними. Тому крім загальноаналізу агрегованих показників інноваційної активності варто звернути увагу на окремі види інновацій.

Частка підприємств харчової промисловості, котрі здійснювали технологічні інновації становила у 2015 р. всього 16,8%, що значно нижче аналогічного показника не тільки для країн-лідерів по впровадженню технологічних інновацій, а й інших країн Східної Європи і країн БРІК: Німеччина – 69,7%, Австрія – 53%, Корея – 38%, Туреччина – 35,3%, Литва – 26,8%, Болгарія – 23,8% [6].

Протягом досліджуваного періоду даний показник виріс в три рази: з 5,77% у 2005 р. до 16,8% у 2015 р. Відзначимо, що така динаміка сформувалася на фоні двох зустрічних процесів: стрімкого скорочення загальної кількості харчових підприємств на 63,6% (з 2705 од. у 2005 р. до 984 од. в 2015 р.) і зростання (105,8%) кількості підприємств, які проводили технологічні інновації (зі 156 од. у 2005 р. до 165 од. у 2015 р.). Сформувалася також в цілому позитивна динаміка до збільшення технологічних інновацій: у 2015 р. порівняно з 2005 р. продуктові інновації впроваджували на 27,7% більше харчових виробників, приріст по процесним інноваціям – 15,9% (рис. 3).

Важливо відзначити, що вищий рівень новизни характерний для процесних інновацій. Так, якщо частка нових продуктів коливалася на рівні 10,3% (у 2012 р.) до 24,6% (у 2008 р.), то серед впроваджених процесних інновацій цей показник варіювався в межах від 81,4% (у 2009 р.) до 91,1% (у 2011 р.). Такий перекик експерти часто пояснюють низьким рівнем технологічної бази підприємств харчової промисловості: в Україні майже 60% інноваційної продукції створюють підприємства, що відносяться до галузей виробництва третього та четвертого технологічних укладів, в той час, як у розвинених країнах світу більше 90% інвестицій вкладається в п'ятий і шостий технологічні уклади [8].

Рис. 3. Динаміка кількості підприємств харчової промисловості України, які впроваджували продуктивні та процесні інновації у 2008-2015 рр. [9-12]

Негативною тенденцією є те, що кількість харчових підприємств, які впроваджують технологічні інновації носить варіативний характер, а не має стійкої тенденції. Це є наслідком тісного взаємозв'язку інноваційної активності підприємств та економічної кон'юнктури. Аналогічну динаміку показує зміна і самої кількості технологічних інновацій (табл. 1): періодичне зростання змінюється падінням, в результаті чого показники 2015 р. не досягають навіть характеристик 2005 р.

Негативну динаміку демонструють показники питомої ваги нових маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних технологічних процесів. Так, їх частка скоротилася за аналізований період з 55% до 35%, що стримує перехід харчових підприємств до стратегії сталого розвитку та перешкоджає формуванню висококонкурентних виробників продовольчих товарів на внутрішніх і міжнародних ринках.

Досліджуючи придбані харчовою промисловістю технології (рис. 4) слід зазначити, що їх переважна частка купується в Україні. Частка імпортованих технологій варіювалася протягом досліджуваного періоду від 10,7% у 2010 р. до 41% у 2014 р, склавши на кінець аналізованого періоду (2015 р.) лише 6,6%. Такий же мінливий характер притаманний і для динаміки загального числа придбаних нових технологій і технічних досягнень.

Варто також відзначити, що жодна технологія в харчовій галузі не була передана іншим підприємствам ні в межах країни, ні за кордон. Це є свідченням того, що техпроцеси характерні для харчової промисловості України, часто не можуть відповідати сучасним прогресивним вимогам виробників продуктів харчування.

Таблиця 1

Динаміка кількості впроваджених технологічних процесів [9-12]

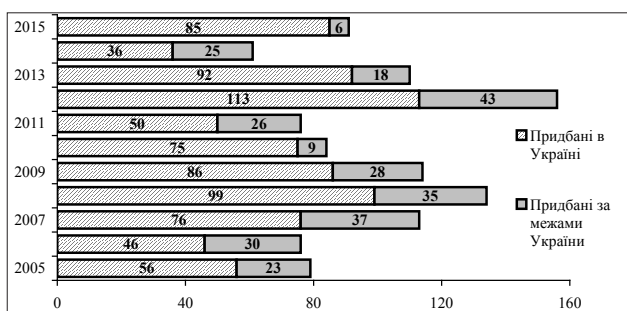
Показник	Період						
	2005	2008	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість впроваджених нових технологічних процесів, од.	129	174	237	268	219	231	116
Темп роста ланцюговий, %	–	82,9	108,7	113,1	81,7	105,5	50,2
Кількість маловідходних, ресурсозберігаючих та безвідходних технологічних процесів, од.	71	66	62	74	50	44	41
Темп роста ланцюговий, %	–	80,5	95,4	119,4	67,6	88,0	93,2

Таблиця 2

Показники динаміки обсягів реалізованої інноваційної продукції підприємствами харчової промисловості України [9-12]

Показник	Період						
	2005	2008	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	3573,9	4536,3	5485,3	4614,3	7275,7	6293,9	4874,5
Частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації, %	5,9	4,1	3,3	2,5	3,5	8,8	1,3
Частка нової для ринку продукції в загальному обсязі інноваційної продукції, %	–	41,8	27,3	33,9	23,5	13,0	18,0
Частка інноваційної продукції, реалізованої за межами України, %	18,0	17,9	26,9	8,5	15,9	26,6	15,0

На відміну від процесних, продуктивні інновації носять менший рівень новизни, оскільки нову для ринку продукцію випускали не більше 30% підприємств (рис. 3). При цьому склалася негативна тенденція до зменшення глибоконовової продукції. Так, якщо в 2008 р. серед підприємств харчової промисловості, котрі впроваджували продуктивні інновації, нові для ринку товари виготовляли 24,6%, то в 2010 р. їх частка склала 15,6% і до 2013 р. скоротилася до 14,5%. Отже, рівень новизни продуктивних інновацій приймає критично низьке значення.

Рис. 4. Кількість придбаних нових технологічних процесів підприємствами харчової промисловості [9-12]

У загальному обсязі реалізованої продукції, частка інноваційної протягом 2006-2015 рр. неухильно знижувалася, і лише у 2013-2014 рр. спостерігається зростання даного показника (табл. 2). На кінець аналізованого періоду (2015 р.) частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізації продуктів харчування знизилася до 1,3% (найнижчий показник за 2005-2015 рр.). Таку тенденцію дослідники [13] пов'язують зі зниженням споживчого попиту як населення, так і попиту на продукцію промислового призначення, обумовлені фінансово-економічною кризою.

У структурі інноваційної продукції домінує продукція з низьким рівнем новизни (нова для підприємства). Частка нової для ринку, із загального обсягу реалізованої інноваційної продукції, не перевищує 40%: в 2015 р. показник склав лише 18%. На жаль, склалася тенденція до варіативної зміни частки глибокоінноваційної продукції. Якщо визначити її частку в загальному обсязі реалізованої продукції галузі, то показники не досягають середньоєвропейського рівня. У 2008 р. ця величина становила 1,7%, у 2010 р. – 0,6%, а у 2013 р. – 0,55%, тобто показник зменшився в 3 рази. У той же час, частка продукції з високим ступенем новизни в загальному обсягу реалізації в розвинених країнах набагато

вище, наприклад у Фінляндії 16,0%, Чехії – 12,4%, Греції – 23,0%, на Мальті – 31,0% [8; 13].

Основна частина інноваційної продукції реалізувалася на території України: так у 2015 р. лише 15% інноваційної продукції харчової промисловості було експортовано. Проте 2015 р. скоріше становить виключення, що порушує існуючу траєкторію: на тлі зростання обсягів реалізованої інноваційної продукції, відбувалося нарощення її експортної складової. Ряд науковців такий тренд розглядали як зростання експортної орієнтації виробництва інноваційної продукції харчової промисловості. В.М. Кирилюк та А.М. Проциликіна це явище пов'язують з низьким попитом на продукцію з високою доданою вартістю в межах України на фоні зниження купівельної спроможності українських споживачів. Автори зазначають, що «збільшення виробництва інноваційної продукції галузі не призводить до насичення нею внутрішнього ринку, потенціал розширення якого вітчизняні фахівці оцінюють на рівні 80 млрд. грн., а призводить до зростання її експорту» [5]. Це підсилює загрози, пов'язані з тим, що потреби внутрішнього ринку будуть задовольнятися за рахунок нарощення імпорту в Україну дешевої продукції глибокої переробки [2].

Значна кількість експертів з інноваційного розвитку підприємств України, стверджують, що величезний нереалізований потенціал зосереджений в сфері нетехнологічних інновацій. Протягом 2008-2015 рр. простежується істотне скорочення таких підприємств харчової промисловості, котрі здійснювали організаційні інновації, наприклад у 2013 р. лише 21 підприємство (2,1% від загальної кількості). За аналізований період кількість таких підприємств скоротилася в 2,4 рази. Нові маркетингові концепції в 2013 р. впроваджували 47 підприємств харчової промисловості, а протягом 2008-2015 рр. кількість таких підприємств скоротилася в 1,3 рази. Таким чином можна дійти висновку, що серед нетехнологічних інновацій підприємства харчової промисловості на сьогодні віддають перевагу маркетинговим, а виражена негативна тенденція скорочення, що характерна для організаційних інновацій, змінила структуру: пропорція здійснення організаційних і маркетингових інновацій зменшилася (якщо в 2008 р. цей показник дорівнював 75,8%, то до 2013 р. він скоротився до 44,7%).

Висновки із дослідження. Узагальнюючи підсумки аналізу сформованих тенденцій роз-

витку інноваційної активності підприємств харчової промисловості України можна стверджувати, що існуючий рівень і технологічних і нетехнологічних інновацій суттєво відстає від показників розвинених країн світу. Не дивлячись на в цілому позитивну динаміку, показники інноваційної активності значно поступаються аналогічним показникам європейських країн. Серед країн ЄС мінімальні показники інноваційної активності підприємств харчової промисловості мають Португалія (26%) і Греція (29%). Країни-лідери інноваційної

активності в цій області мають набагато вищі показники: Нідерланди – 62%, Австрія – 67%, Німеччина – 69%, Данія – 71%, Ірландія – 74% [7]. На думку експертів, ефективний розвиток галузі на сучасному етапі можливий при зростанні частки підприємств, які впроваджують інновації, до рівня 40-45% [4]. Зазначене вимагає активізації дій на всіх рівнях (мікро-, мезо-, макро-) в напрямку формування єдиної спільної стратегії переходу до інноваційної моделі розвитку харчової промисловості України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інвестування української економіки: Монографія / за редакцією А.І. Сухорукова. – К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2005. – 440 с.
2. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України. – К.: НІСД, 2013. – 71 с.
3. Дейнеко Л.В. Харчова промисловість України: ефективність використання виробничих ресурсів і кадрового потенціалу: монографія / Л.В. Дейнеко, Е.І. Шелудько; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України» – К., 2013. – 120 с.
4. Купчак П.М. Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: монографія / за ред. д. е. н., проф. Л.В. Дейнеко. – К.: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. – 120 с.
5. Кирилук В.М., Процаликіна А.М. Напрями розширення ємності внутрішнього агропродовольчого ринку // В.М. Кирилук, А.М. Процаликіна / Інноваційна економіка. – 2012. – № 8. – С. 190-197.
6. Стратегії економічного та соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
7. Мамочка А.Ю. Інноваційний розвиток харчової промисловості в Україні // А.Ю. Мамочка / Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2012. – № 1. – С. 216-220.
8. Мірошніченко О.Ю. Інноваційна активність промислових підприємств України: стан і тенденції // О.Ю. Мірошніченко / Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка № 151. – 2013. – С. 73-78.
9. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» у 2015 році [текст] / Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна. – Київ.: Державна служба статистики України, 2016. – 257 с.
10. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» у 2011 році [текст] / Відповідальний за випуск І.В. Калачова. – Київ.: Державна служба статистики України, 2012. – 305 с.
11. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» у 2009 році [текст] / Відповідальний за випуск І.В. Калачова. – Київ.: Державна служба статистики України, 2010. – 347 с.
12. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» у 2007 році [текст] / Відповідальний за випуск І.В. Калачова. – Київ.: Державна служба статистики України, 2008. – 361 с.
13. Характеристика інноваційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] // Український інститут науково-технічної і економічної інформації: [сайт]. – Режим доступу: http://www.uintai.kiev.ua/viewpage.php?page_id=446.